

Chojnacki, Jakub

Wojewodowie płoccy od XII wieku do 1793 roku

Notatki Płockie 20/4-83, 16-19

1975

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ski, Seria C, zeszyt 57 woj. warszawskiego, zeszyt 77 woj. łódzkiego, Warszawa 1938.

- c) Spis Powszechny z dnia 6 grudnia 1960 r. Ludność. Gospodarstwa domowe. Statystyka Polski, seria C, zeszyt 6 woj. warszawskie, część II A i zeszyt 12 woj. łódzkie, część II A Warszawa 1965.
- d) Narodowy Spis Powszechny 8 XII 1970 r. Struktura demograficzna i zawodowa ludności. Gospodarstwa domowe. Seria Ludność, zeszyt nr 2 woj. warszawskie, część I. Zeszyt nr 9 woj. łódzkie, część I. Warszawa 1972.
- e) Spis ludności i mieszkań metodą reprezentacyjną. Stan w dniu 30 marca 1974 r. Tablice wyników. Ludność. Zeszyt dla woj. łódzkiego i warszawskiego. Warszawa 1975.
- f) Rocznik Statystyczny 1975. Warszawa 1975.
- g) Statystyka województw 1975. Statystyka Polski, zeszyt nr 63, Warszawa 1975.
- h) Ludność oraz zasoby mieszkaniowe wg NSP 1970. Tablice wyników przeliczone w nowym

układzie województw, zeszyt woj. plockiego, Warszawa 1975.

- i) Spis kadrowy 1973. Zatrudnienie w gospodarce uspołecznionej, kwalifikacje pracowników. Dojazdy do pracy. Tablice wyników przeliczone w nowym układzie województw, zeszyt woj. plockie, Warszawa 1975 i 1976.
- j) Ludność i zasoby mieszkaniowe w miastach i gminach w latach 1946—1974 według podziału administracyjnego z dnia 1 czerwca 1975 roku. Statystyka Polski. Warszawa 1976 (w druku).
- k) Wybrane dane o ludności i zasobach mieszkaniowych (wyniki Narodowego Spisu Powszechnego 1970 r. przeliczone według podziału administracyjnego z dnia 1 VI 1975 r.). Statystyka Polski. Warszawa 1976 (w druku).
- l) Spis kadrowy 1973 r. Kwalifikacje i dojazdy do pracy (przeliczone według podziału administracyjnego z dnia 1 VI 1975 r.). Statystyka Polski. Warszawa 1976 (w druku).

JAKUB CHOJNACKI

Wojewodowie płoccy od XII wieku do 1793 roku

W preambule ustawy sejmowej z dnia 28 maja 1975 r.¹⁾ czytamy: „W celu dostosowania podziału administracyjnego do potrzeb przyspieszonego rozwoju społeczno-gospodarczego kraju, stworzenia warunków bardziej sprawnego zarządzania gospodarką narodową oraz funkcjonowania organów władzy i administracji państwowej, a także w celu lepszego zaspokajania rosnących potrzeb społeczeństwa...” postanowiono wprowadzić dwustopniowy podział administracyjny naszej Ojczyzny na jednostki stopnia podstawowego i stopnia wojewódzkiego.

Przez jednostki stopnia podstawowego ustawodawca rozumie gminy i miasta oraz dzielnice większych miast.

Natomiast jednostkami podziału administracyjnego kraju stopnia wojewódzkiego są województwa, miasto stołeczne Warszawa oraz miasta Kraków, Łódź i Wrocław.

Łącznie powołano do życia 49 jednostek stopnia wojewódzkiego. W związku z tym uległo likwidacji województwo warszawskie utworzone Ustawą Tymczasową uchwaloną przez Sejm Polski Odrodzonej — w dniu 2 sierpnia 1919 r.²⁾

Podział na 49 województw oparto na założeniach perspektywicznego planu rozwoju społeczno-gospodarczego Państwa do 1990 r. Na podstawie tegoż planu wytypowano na stolicę województw trzy rodzaje miast:

- a) istniejące aglomeracje miejskie,
- b) przewidywane aglomeracje miejskie,

c) miasta — stanowiące regionalne ośrodki rozwojowe o znaczeniu ogólnopolskim.

Artykuł 2 ust. 1 ustawy z dnia 28 maja 1975 roku stanowi: „Tworzy się województwa: ...31) województwo plockie, z siedzibą wojewódzkich organów władzy i administracji państwowej w Plocku”.³⁾

W ten sposób przywrócono po długiej przerwie — z dniem 1 czerwca 1975 roku — w tysiącletnim, najstarszym grodzie Mazowsza⁴⁾ wysoki państwowy urząd Wojewody Plockiego. Ta historyczna decyzja nasuwa refleksje o jego rodowodzie i znaczeniu w historii Polski i regionu, jak również o ludziach, którzy ten plocki urząd przez wieki sprawowali.

W poprzednim numerze kwartalnika „Notatki Plockie” dr Marian Chudzyński w artykule⁵⁾ „Dawne i nowe województwo plockie” zobrazował historię oraz jej współczesność.

Wychodząc naprzeciw okazywanym zainteresowaniom chciałbym w niniejszym artykule zaprezentować kolejny przyczynek do dziejów urzędu Wojewody Plockiego.

*

Znany on był w Polsce pierwszych Piastów już w XI wieku. Początkowo był to urzędnik dworski (comes palatinus, palatyn), do którego obowiązków należał zarząd dworem panującego, jak również dowództwo wojskowe. Stąd nazwa: wojewoda — to ten, co woje wodzi, tj. wojow-

ników wiedzy, wódz, dowódca. Często zastępował władcę (króla, księcia) w czasie wypraw wojennych oraz na sądach.

Zygmunt Gloger na początku XX wieku pisał⁶⁾: „Kronikarze polscy, mówiąc o dziejach pierwotnych narodu, podają, że Lechici nie mieli panujących nad sobą, ale żyli jako bracia równi sobie i tylko z 12-tu ziem lechickich wybierali do rządu i sądu 12-tu wojewodów... Długosz robi przytem uwagę, że obyczaj ten narodowy odwieczny po jego czasy zachowuje się u Polaków, gdyż każde księstwo i województwo ma swojego wojewodę (palatinum), który załatwia ważniejsze sprawy swego województwa... używając pod królami i książętami tej samej prawie powagi, jakiej używali wojewodowie w czasach prastarych, gdy nie było władzy królewskiej...”

Urzędownie wojewoda miał tytuł Wielmożnego, prywatnie tytułowali go „Jaśnie Wielmożnym”.

W wiekach od XI do XIII urząd wojewody był najwyższym urzędem w państwie piastowskim. Później ów urząd zaczął przekształcać się z dworskiego w ziemski. Wojewoda stał się pierwszym urzędnikiem ziemskim posiadającym władzę na terenie księstwa — ziemi, a następnie województwa.

Od 1413 r. tj. od czasów Unii w Horodle urząd wojewody wprowadzony został także na Litwę⁷⁾.

Od XV — XVI wieku ograniczano zakres uprawnień dożywotnio mianowanych przez króla wojewodów. Ich władza sprowadzona została do dowodzenia pospolitym ruszeniem z terenu województwa, przewodniczenia na sejmiku elekcyjnym i na sądzie wiecowym oraz do nadzoru nad miastami i Żydami.

Do końca Szlacheckiej Rzeczypospolitej byli w Koronie i na Litwie następujący wojewodowie⁸⁾:

- w Wielkopolsce: poznański, kaliski gnieźnieński (od 1768 r.), sieradzki, łęczycki;
- na Kujawach: brzeski i inowrocławski;
- na Mazowszu: płocki, mazowiecki (czersko-warszawski) i rawski;
- w Prusach Królewskich: chełmiński, malborski i pomorski;
- w Małopolsce: krakowski, sandomierski, lubelski (od 1474 r.), bełzki (od 1462 r.), podlaski (od 1520), ruski (od 1434 r.), braclawski (od 1569 r.), kijowski (od 1471 r.) i czernihowski (od 1635 r.);
- na Litwie: wileński, trocki, smoleński, połocki, nowogrodzki, witebski, brzesko-litewski, miński i mścisławski.

Władze Księstwa Warszawskiego (1806/7 — 1815) zaprowadziły nowy podział administracyjny kraju na departamenty, których obszar odpowiadał dawnym województwom. Tytuł wojewody został skasowany, ale faktyczną jego władzę wykonywał prefekt departamentu (zob. Kalendarzyk Polityczny na rok 1810 i Kalendarzyk Polityczny na rok 1830).

W czasach Królestwa Polskiego (1815—1830) powrócił tytuł wojewody, ale tylko jako godność tytułarna, nie związana z zarządem określonego terytorium. Tytuł wojewody został wtedy złączony z godnością senatora urzędującego w Senacie, organie władzy państwowej — podobnie jak tytuł kasztelana, również bez władzy terytorialnej. Powróciły także nazwy województw, zamiast departamentów. Używano więc z powrotem nazwy: województwo płockie, a faktyczną władzę wojewody pełnił wtedy — prezes Komisji Wojewódzkiej Płockiej (podobnie jak prezes Komisji Wojewódzkiej Mazowieckiej, Podlaskiej itd.).

Z kolei w dwudziestoleciu międzywojennym wojewoda był organem ogólnej administracji państwowej sprawowanej na terenie województwa w imieniu rządu centralnego. Mianowany był przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, ale personalnie podlegał Ministrowi Spraw Wewnętrznych.

W Polsce Ludowej, urząd wojewody został w 1950 r. zlikwidowany i w 1973 r. ponownie przywrócony.

*

Wysoki Urząd Wojewody Płockiego sprawowało kolejno 47 dotychczas znanych historycznie osób, w tym 23 osoby od 1495 roku, tj. od inkorporacji księstwa płockiego do Korony — jako województwa płockiego. Herbem województwa stał się czarny orzeł bez korony w polu czerwonym ze złotą literą „P” na piersi⁹⁾.

W okresie od śmierci monarchy Bolesława III Krzywoustego w 1138 r. do 1495 r. wojewodowie płocki byli dygnitarzami dworskimi u boku książąt mazowieckich (płockich). Każdy książę miał swego wojewodę.

Utworzone w 1495 r. województwo płockie o obszarze 4.200 km² było najmniejsze z trzech województw Mazowsza. Składało się z dwóch przedzielonych rzeką Wkrą ziem: płockiej i zawkrzeńskiej. Ziemia płocka obejmowała pięć powiatów: płocki, płoński, raciązki, bielski i wydzielony z niego w latach trzydziestych XVI wieku powiat sierpski. Na ziemię zawkrzeńską składały się trzy powiaty: szreński, wyszyński (od 1429 przemianowany na mławski) i sulerzycki (w 1535 r. przemianowany na niedzbarski). Siedzibą władz tej ziemi była Mława.

Od 1495 r. wojewodowie płocki byli mianowani przez króla dożywotnio. Byli najwyższymi urzędnikami w województwie, zajmując równocześnie miejsca w senacie w rzędzie senatorów świeckich. Wojewoda Płocki zajmował miejsce trzynaste (po bełzkim), a przed wojewodami mazowieckimi (czersko-warszawskim) i rawskim.

W swej monografii Płocka arcybiskup Antoni Julian Nowowiejski wymienia 54 wojewodów¹⁰⁾. Pierwszych czterech to:

1. Mieczław (Masław) przed r. 1034.
2. Sieciech, 1086—1091.
3. Skarbimir, 1107.
4. Komes Magnus, 1109.

Wyżej wymienionych nie możemy jednak uważać za wojewodów płockich. Miećław (Masław) zwany jest w źródłach cześnikiem, natomiast urząd sprawowany przez wojewodów: Sieciecha, Skarbimira i Magnusa miał charakter ogólnopolski. Byli też oni powiązani przede wszystkim z innymi dzielnicami (prowincjami): Małopolską, Wielkopolską i Śląskiem.

Należy także zwrócić uwagę na szereg nieścisłości w liście wojewodów płockich w monografii Nowowiejskiego. Na podstawie kodeksów Kochanowskiego i Lubomirskiego, biogramów w polskim Słowniku Biograficznym, „Starszeństwa Urzędów” i „Studiów nad urzędnikami mazowieckimi” profesora Adama Wolffa oraz I tomu „Zbioru dokumentów i listów miasta Płocka (1065—1495)” Stelli Marii Szacherskiej możemy już obecnie wprowadzać pewne poprawki i uzupełnienia do listy wojewodów płockich z okresu książęcego. Dalszych uzupełnień należy spodziewać się wraz z kontynuacją wydawnictw do dziejów Mazowsza.

WOJEWODOWIE PŁOCKY OKRESU KSIĄŻĘCEGO (1138—1495)

Poczet faktycznych wojewodów mazowieckopłockich rozpoczynają jako pierwszy komes Wszebor i występujący wielokrotnie w źródłach z tą godnością komes Żyra.

1. Komes Wszebor, 1138—1161.
2. Komes Żyra z rodu Powalów, 1161—1186.
3. Krystyn Gozdawita, ok. 1200—1217.
4. Arnold, wojewoda mazowiecki i kujawski 1219—1228.
5. Bogusza, 1228—1241, potem łączycy.
6. Ścibor, 1241, potem łączycy.
7. Abraham, 1246.
8. Paweł, 1250—1254.
9. Menera, 1260.
10. Gedko z Gryfitów, 1278—1298.
11. Jan herbu Ciołek, ok. 1300.
12. Ziemak, 1303—1305.
13. Komes Krystyn, dziedzic Staniewicz i Szczytna, woj. czerski 1304, woj. mazowiecki 1319—1322.
14. Komes Paweł, może Prawdzic, według Paprockiego z Niszczyc, 1345.
15. Dadźbóg, herbu Junosza, 1349—1363.
16. Krystyn Gozdawita, wojewoda całego Mazowsza, 1367—1382.
17. Abraham Socha z Borkowa s. Sędziwoja ze Szczytna, herbu Nałęcz, wojewoda mazowiecki 1383, poległ 1399.
18. Krystyn, syn poprzedniego Krystyna, dziedzic Piaseczna, 1401—1404.
19. Stanisław Grad ze Szreńska, herbu Dołęga, ok. 1412—1438.
20. Andrzej Wydźga z Rękawczyzna, 1441—1444.
21. Prandota z Żelechlina herbu Rawa 1444 około 1462.

22. Ninogniew z Kryska i Grodzanowa Kryski, herbu Prawdzic 1466, zmarł 1468.
23. Krzysztof z Kępy Kępski, herbu Jastrzębiec, 1469—1483.
24. Mikołaj z Kępy Kępski, herbu Jastrzębiec od 1483.

WOJEWODOWIE PŁOCKY — SENATOROWIE KRÓLESTWA POLSKIEGO (1495—1793)

Wojewodów płockich — senatorów (od 1495 roku) podaję — z drobnymi poprawkami — za historykiem Ryszardem Zielińskim z Krakowa¹¹⁾:

- 25/1. Ninogniew Kryski, herbu Prawdzic, mianowany z kasztelana wiskiego po Mikołaju z Kępy w 1496 r. Zmarł w 1507 r.
- 26/2. Stanisław Szreński, herbu Dołęga, mianowany z kasztelana wiskiego w 1507 r. Zmarł w 1510 r.
- 27/3. Wojciech Skóra (Obornicki) z Gaju, herbu Awdaniec, mianowany z podkomorzego dobrzyńskiego w 1510 roku. Zmarł w 1512 r.
- 28/4. Andrzej Radziejowski, herbu Junosza, mianowany z kasztelana sochaczewskiego w 1512 r. Zmarł w 1516 r.
- 29/5. Andrzej Niszczycy, herbu Prawdzic, mianowany z kasztelana wiskiego w 1516 roku. Zmarł 1532 r.
- 30/6. Feliks Szreński z Sokołowa, herbu Dołęga, mianowany z kasztelana dobrzyńskiego w 1532 r. Zmarł w 1554 r.
- 31/7. Stanisław Niszczycy, herbu Prawdzic, mianowany z kasztelana raciańskiego w 1554 r. Zmarł w 1556 r.
- 32/8. Aleksander Howski, herbu Prawdzic, mianowany z kasztelana wiskiego w 1556 roku. Zmarł w 1561 r.
- 33/9. Arnolf Uchański, herbu Radwan, mianowany z kasztelana raciańskiego w 1561 r. Zmarł w 1575 r.
- 34/10. Piotr Potulicki, herbu Grzymała, mianowany z kasztelana przemęckiego w 1576 r. Przeszedł na woj. brzesko-kujawskie w 1582 r.
- 35/11. Grzegorz Zieliński, herbu Świnka, mianowany z kasztelana płockiego w 1582 r. Zmarł w 1599 r.
- 36/12. Stanisław Krasieński, herbu Sępowron, mianowany z kasztelana płockiego w 1600 r. Zmarł w 1617 r.
- 37/13. Jan Stanisław Karnkowski, herbu Junosza, mianowany z podkomorzego płockiego w 1617 r. Zmarł w 1647 r.
- 38/14. Jan Kazimierz Krasieński, herbu Sępowron, mianowany z kasztelana płockiego w 1648 r. Awansował na podskarbiego wielkiego koronnego w 1658 r.
- 39/15. Stanisław Laskowski, herbu Dąbrowa, mianowany z wojewody podlaskiego w 1658 r. Zmarł w 1662 r.

- 40/16. Jan Wessel, herbu Rogala, mianowany w 1662 r. Zmarł w 1667 r. Równocześnie cześnik wielki koronny od 1661 r.
- 41/17. Samuel Jerzy Prażmowski, herbu Belina, mianowany z podstolego płockiego w 1669 r. Zmarł w 1688 r. Równocześnie chorąży wielki koronny od 1662 r.
- 42/18. Jan Bonawentura Krasieński, herbu Słepowron, mianowany z referendarza koronnego w 1688 r. Zmarł w 1716 r.
- 43/19. Franciszek Załuski, herbu Junosza, mianowany z wojewody czernichowskiego w 1719 r. Zmarł w 1735 r.
- 44/20. Mikołaj Podoski, herbu Junosza mianowany z kasztelana płockiego w 1736 r. Zrezygnował w 1761 r.
- 45/21. Józef Antoni Podolski, herbu Junosza, mianowany z kuchmistrza wielkiego litewskiego w 1761 r. Zmarł w 1778 r.
- 46/22. Teodor Szydłowski, herbu Lubicz, mianowany z kasztelana mazowieckiego w 1779 r. Zrezygnował w 1791 r.
- 47/23. Ignacy Zboiński, herbu Ogończyk, mianowany z kasztelana płockiego w 1791 r.

Był to ostatni Wojewoda Płocki Rzeczypospolitej Szlacheckiej.

II rozbiór Polski przerwał funkcjonowanie tegoż urzędu.

Jak podaje Ryszard Zieliński w latach 1495 — 1793 spośród 23 wojewodów płockich 17-tu mianowanych zostało zgodnie z obowiązującym prawem „postępując na województwo płockie” z niższych hierarchicznie godności senatorskich (w tym pięciu bezpośrednio kasztelanów płockich). Ale aż sześciu zdobyło ten urząd pomijając szczeble pośrednie.

Należeli do nich: Wojciech Skóra z Gaju, Stanisław Karnkowski i Samuel Jerzy Prażmowski — mianowani z ziemskich urzędników powiatowych oraz Jan Wessel, Jan Bonawentura Krasieński i Józef Podoski — mianowani z niesenatorskich urzędników dworskich.

Z wymienionej liczby 23 wojewodów — 18 pełniło swój urząd do końca życia, 2 zrezygnowało w trudnych warunkach drugiej połowy XVIII wieku, a tylko 2 awansowało na wyższe stanowiska: Piotr Potulicki na wojewodę brzesko-kujawskiego i Jan Kazimierz Krasieński na ministerialny urząd podskarbiego wielkiego koronnego.

Ostatni wojewoda płocki w Polsce Przedrozbiorowej Ignacy Zboiński przestał pełnić obowiązki w wyniku II rozbioru Polski i wcielenia w 1793 r. województwa płockiego do Prus przez króla Fryderyka Wilhelma II¹².

Przypisy i źródła

- 1) Ustawa z dnia 28 maja 1975 r. o dwustopniowym podziale administracyjnym Państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych. Dziennik Ustaw PRL Nr 16 z dnia 28 maja 1975 r., poz. 91.
- 2) Dziennik Praw Państwa Polskiego Nr 65 z dnia 14 sierpnia 1919 r. poz. 395. W załączniku podano, że województwo warszawskie obejmowało 23 jednostki I instancji (powiaty): Błonie, Ciechanów, Gostynin, Grójec, Kutno, Lipno, Łowicz, Maków, Mińsk, Mława, Nieszawa, Płock, Płońsk, Przasnysz, Pułtusk, Radzymiń, Rawa, Rypin, Sierpc, Skierniewice, Sochaczew, Warszawa, i Włocławek. Łączna liczba ludności 2.515.226.
- 3) Jak w przypisie 1.
- 4) Gerard Labuda: Piastowie w dziejach Polski. Ossolineum Wrocław 1975 na stronie 16 pisze: „Mieszko I zjednoczył pod swoim panowaniem pięć dzielnic: Wielkopolską, Śląsk, Małopolską, Mazowsze i Pomorze, które mimo zmiennych losów, jakie spotkały te krainy w toku dalszych dziejów, mogą uchodzić za macierzyste siedziby narodu polskiego”.
- 5) Marian Chudzyński: Dawne i nowe województwo płockie. „Notatki Płockie” 1975, Nr 3/82 lipiec—wrzesień, s. 3—18.
- 6) Zygmunt Głogier: Encyklopedia Staropolska. PW „Wiedza Powszechna”, Warszawa 1974, tom. IV, s. 459.
- 7) Słownik Historii Polski. Wiedza Powszechna, Warszawa 1969, s. 463—464.
- 8) Ilustrowana Encyklopedia Trzaski, Everta i Michalskiego, Warszawa 1927, tom V, s. 973.
- 9) Jakub Chojnacki: Herb dawnego województwa płockiego „Notatki Płockie” 1975, Nr 3/82 (lipiec—wrzesień), s. 19—20.
- 10) Antoni Julian Nowowiejski: Płock — monografia historyczna. Wydanie II. Płock 1931. s. 25.
- 11) Ryszard Zieliński: Chronologia senatorów płockich. „Notatki Płockie” 1958, Nr 8 (kwiecień—czerwiec), s. 36—44, a także: Senatorowie płoccy. „Notatki Płockie” 1960, nr 2/16 (kwiecień—czerwiec), s. 24—30.
- 12) Poczet historyczny wojewodów płockich zamykam na roku 1793, tj. kiedy województwo płockie w wyniku II rozbioru Polski włączone zostało do Prus. Formalnie jednostka województwa płocka istniała nadal — pod różnymi nazwami do roku 1919. Najpierw jako regencja i kamera pruska, potem jako departament, a następnie jako województwo, zaś od 1837 r. jako gubernia. Jednak kierowników tych jednostek, a więc prezydentów, prefektów, prezesów komisji wojewódzkiej czy gubernatorów nie można traktować na równi z wojewodami, jako że mianowani byli w zasadzie przez władze zaborcze, choć jednocześnie trzeba przyznać, że niektórzy z nich wielce zasłużyli się Płockowi i regionowi, jak np. prefekt Rajmund Rembieliński (1808—1813) czy prezes Komisji Wojewódzkiej Płockiej gen. Florian Kobyleński (1816—1831).

Nota: Szczegółowe informacje dotyczące rangi wojewodów i kasztelanów płockich oraz starszeństwa urzędów na Mazowszu podaje Stanisław Pazyra w „Najstarszym opisie Mazowsza Jędrzeja Święcickiego”. Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1974, s. 212 i 213.